

Symposium „Člověk — design — volný čas“

Ve dnech 24.—26. července 1978 se v Jablonci na Nisou konalo pod záštitou Mezinárodní organizace pro průmyslový design (ICSID) symposium zabývající se úlohou průmyslového designu v organizaci volného času a kultivaci životního prostředí. Symposium navazovalo na výstavu *Svět předmětů* a zúčastnili se jej kromě československých odborníků i specialisté z NDR, Polska, Maďarska a Bulharska. V rámci symposia vystoupili sociologové, ekonomové, designéři i zástupci průmyslových podniků, což umožnilo, aby problematika volného času byla vzhledem k zaměření poměrně komplexně pokryta a vyústila v konkrétní doporučení pro průmyslový design.

V úvodním referátu J. Linhart z *Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV* seznámil přítomné se sociologickými problémy volného času a mimopracovní doby, rekapituloval hlavní vývojové trendy v uplynulých třiceti letech a poukázal na značnou kvalitativní diferenciaci ve využití mimopracovní doby a volného času v jednotlivých sociálních skupinách obyvatelstva. Těžištěm referátu byla analýza dopadu vysoké materiální vybavenosti československých domácností na strukturu mimopracovní doby. Na konkrétních datech z výzkumu *Postoje Pražanů k životnímu prostředí v Praze* (1977) doložil, že usměrnění poměrně vysokého vybavení domácností předměty pro volný čas v jejich kultivované využívání není právě jednoduché a výsledky jsou často značně rozporné. Vlastnictví automobilu, chaty, bydlení v rodinném domku či v bytě první kategorie sice na jedné straně zvyšuje frekvenci výjezdů za rekreací mimo intravilán města i zastoupení aktivit vykonávaných mimo rámec bytu, na druhé straně však znásobují časové náklady spojené s údržbou domu a vybaveností.

Okruh aktivit bezprostředně ovlivněných vybavením domácnosti je poměrně úzký a řada činností z hlediska socialistického způsobu života zvláště významných (například participace na kulturním životě, politická aktivita, intenzita sebevzdělávacích aktivit) stoupá s vyšší vybaveností jen nezřetelně. Vyšší vybavenost vede v rozdílných socioprofesionálních, vzdělanostních a demografických skupinách k odlišným účinkům. Teprve ve skupinách s vyšším vzděláním uvolňuje vyšší vybavenost prostor k realizaci náročnějších aktivit, spojených například s vyšší účastí na kulturním životě společnosti, a podporuje přeměnu drobných každodenních zálib v systematicky a kultivovaně provozované koníčky.

Vyšší vybavenost přitom však zdaleka nepůsobí jako jednoznačný faktor sociální homogenizace v oblasti volného času a mimopracovní doby. Jak ukazují údaje z výše uvedeného výzkumu, pouze 21 % osob se základním vzděláním a s nejvyšší úrovní vybavenosti využívá mimopracovní dobu podobně jako osoby s vyšším vzděláním (v nižších skupinách vybavenosti pouze 6,5 %), naproti tomu pouze necelá 4 % středoškolačů či vysokoškolačů s nejvyšší úrovní vybavenosti využívají volný čas a mimopracovní dobu obdobně jako osoby se základním vzděláním. Tyto analýzy ukazují, že vysoká vybavenost domácností není strategickou determinantou rozvoje volného času, ale pouze jednou z mnoha podmínek, kterou je třeba adekvátně podchytit prostřednictvím komplexního systému sociálního plánování.

J. Běrová z *Výzkumného ústavu obchodu* komentovala základní trendy ve vybavení domácností předměty dlouhodobé spotřeby a změny v zaměření spotřeby nejširších vrstev obyvatelstva. Poukázala na skutečnost, že nejenom předměty dlouhodobé spotřeby ovlivňují chování lidí ve volném čase, ale naopak i určité pojetí a místo volného času ve struktuře životních hodnot a potřeb formuje nákupní úmysly i strukturu spotřeby domácností. „Dává-li domácnost momentálně přednost tvorbě volného času, nakupuje předměty umožňující ulehčení a zkrácení domácích prací, dává-li přednost využití volného času, nakupuje předměty, které s využitím volného času souvisejí.“ V rozhodování spotřebitelů hraje nákup předmětů dlouhodobé spotřeby pro volný čas stále větší roli, přičemž úloha předmětů ve stimulaci kvalitativních stránek využívání volného času není ani zdaleka ukončena. Nové předměty budou nejenom snižovat množství času nezbytného na reprodukci domácnosti, ale umožní i aktivnější využívání volného času. V tomto procesu sehraje významnou roli zejména inovace v rozvoji audiovizuální techniky a komputelizace domácích zařízení prostřednictvím mikroprocesorů.

*tah mezi vybaveností domácnosti předměty dlouhodobé spotřeby a strukturou využití mimopracovní doby ve skupinách osob různého vzdělání v Praze (1977)**

Vybavenost			
vysoká		nízká	
základní vzdělání	vysokoškolské vzdělání	základní vzdělání	vysokoškolské vzdělání
péče o dům, auto, chatu	péče o dům, auto, chatu	domácí hospodářství	práce přesčas
víkend mimo město	víkend mimo město	hostinec	schůze
cesta do zahraničí	studium	návštěva sportovního utkání	bydliště
aktivní sport	biograf	výlety	večery mimo domov
tanec	brigády	čtení novin a časopisů	televize
pop music	výstavy	návštěva lékaře	beleterie
večery mimo domov	koníčky		hostinec
četba beletrie	návštěva sportovního utkání		tanec, diskotéka
schůze			dovolená v zahraničí
televize			

Z archivu výzkumu „Postoje Pražanů k životnímu prostředí v Praze“ ÚHAMP 1977.

*) Činnosti uvedené ve sloupcích jsou vykonávány v dané skupině intenzivněji.

Kolektivní referát *F. Joachimsthalera, M. Janouška a Z. Teplého z Výzkumného ústavu fakulty tělesné výchovy a sportu UK Praha* se zabýval podílem tělesné kultury na aktivním využívání volného času. Na základě sekundární analýzy různých výzkumů autoři ukázali, že pro naši společnost je typická vysoká organizovanost obyvatelstva v tělovýchovných organizacích (15 % populace je členy ČSTV), přičemž i účast na neorganizované tělovýchově je relativně vysoká. Výzkumy prokázaly, že některé typy pohybové rekreace doznaly značného rozšíření, zejména pak formy spjaté s pobytem v přírodě. Rozborem tendencí v současné tělesné kultuře a sportu poukázal referát (podobně jako referát *O. Piffla, místopředsedy vědecké rady ÚV SVAZARMu*) na obrovské možnosti, které pro oblast designu otevírá rozvoj současné tělesné kultury, a to jak pokud jde o optimalizaci sportovního nářadí, tak pokud jde o budování specifických zařízení pro sport a pohybovou rekreaci. V této souvislosti byl zdůrazněn význam zařízení pro kondiční domácí gymnastiku, která, společně s rekreačním během a procházkami, může být účinnou metodou zvyšování fyzické kultury i kondice obyvatelstva.

Zajímavé informace přinesly referáty *J. Neuberta z Ústřední správy rekreační péče ÚRO* a *E. Radové z ÚV SSM*, kteří seznámili účastníky sympozia se současnou orientací rekreační péče a využívání volného času v masových společenských organizacích. V současné praxi výstavby rekreačních zařízení se prosazuje v ROH nový jev: výstavba větších rekreačních komplexů s 600–1000 lůžky a celoročním provozem, v nichž je počítáno i s vyšším vybavením: krytými bazény, saunami, zařízeními pro kulturně výchovnou činnost apod. Rovněž SSM zdůrazňuje svůj podíl na organizaci volného času mládeže, zejména v oblasti zájmové umělecké tvořivosti, sportovní aktivity a rekreace.

Názory průmyslových designerů na vztah designu a volného času byly nejsystématictější formulovány v příspěvku *J. Štejna z Institutu průmyslového designu*. Ve

svém kriticky zaměřeném referátu zdůraznil, že existuje řada referenčních demografických a sociálních skupin, pro něž je třeba specificky vytvářet „svět předmětů“. Jde zejména o přizpůsobení se ekonomicko-sociální situaci a specifickým potřebám mládeže, osob středního věku a osob v důchodovém věku, i specifickým formám využití mimopracovní doby žen a mužů. Zdůraznil, že zatímco byly získány již značné zkušenosti v oblasti designu pro mládež a střední věk, pro „třetí věk“ nebylo učiněno téměř vůbec nic. Doporučil, aby byla vytvořena skupina odborníků z různých vědních oborů, která by se systematicky zabývala volným časem a jeho předmětovým vybavením.

Rada pozoruhodných námětů pro úkoly designu v oblasti vybavení pro činnost ve volném čase byla obsažena i v referátech východoněmeckých designerů a sociologů: W. Rietdorfa, z *Vysoké školy stavební v Berlíně*, F. Staufenbiela z *Vysoké školy architektury a stavebnictví ve Výmaru* a G. Wüstholze z *Vysoké školy průmyslového designu v Halle*.

Charakteristickým rysem všech těchto referátů byla úzká vazba průmyslového designu na oblast stavebnictví a formování obytného prostředí, a to v podmínkách, kdy využití volného času je velmi blízké našim modelům využívání mimopracovní doby. Z referátu F. Staufenbiela například vyplynulo, že nejčastěji realizovanými činnostmi městských dělníků v NDR jsou (uvádíme podle frekvence zastoupení): návštěva parků, sadů a blízkých rekreačních oblastí; práce na zahradě a parcele; vycházky, procházky, společnost, tanec; poslech televize; koníčky nejružnějšího druhu; sport; společenské hry; četba; odpočinek a uvolnění; zvyšování odborné kvalifikace pro povolání.

Pokud jde o rozvoj obytných zón, je v NDR kladen důraz na tvorbu takového prostředí, které by stimulovalo společenské styky, soudružské vztahy a osobní komunikaci lidí, což je pojetí velmi blízké i našim koncepcím. Součástí programu sympozia bylo vystoupení představitelů průmyslových podniků, plánovačů a designerů, kteří seznámili přítomné s předpokládaným vývojem tvorby spotřebního zboží v oblasti vybavení pro volný čas a domácnost, například podrobně informovali o některých projektech pro činnost ve volném čase (mimo jiné o projektu vodácké základny v Pikovicích). Ze sympozia byl vydán (již v okamžiku zahájení konference) sborník hlavních referátů s ruským resumé.

Symposium se konalo současně s výstavou *Svět předmětů* a její prohlídka byla součástí programu.

Kolekce vystavovaných předmětů však jen velmi přibližně korespondovala se strukturou nejoblíbenějších činností volného času. Téměř zcela chyběly předměty pro zahrádkaření a využití obytných zahrad (grilovací soupravy, širší sortiment mechanizovaného zahradnického náčiní apod.) a zejména kvalitní společenské hry pro dospělé, které byly zastoupeny v podstatě jen souborem televizních her.

Nebyla využita ani možnost konfrontace tradičních a nových řešení dané problematiky, nekvalifikovaného a kultivovaného designu, ani možnost poukázat na šíři sortimentu a jeho mezery. Tyto nedostatky byly nejpatrnější u skupiny architektonických projektů, které samy o sobě byly velmi zajímavé, avšak možnost ovlivnit jimi vkus chatařů a chalupářů nebyla zdaleka vyčerpána.

Nejuceleněji působila východoněmecká část výstavy zacílená především k obytnému prostředí. Rada exponátů, například soubor panelů, jímž lze během třiceti minut přetvořit sušárnu prádla ve společenskou místnost (realizováno v sídlišti Rostock-Lüttenklein), soubor hraček, zařízení pro pískoviště a veřejné prostory i návrhy nábytku dobře ilustrovaly hlavní teze východoněmeckých referentů, kladoucích důraz na obytné prostředí a rozvoj kreativity i aktivity pracujících v podmínkách soudružských mezilidských vztahů.

Z hlediska celkové organizace výstavy by bylo vhodnější *nevystavovat předměty jen jako umělecká díla svého druhu, ale ukázat jejich užití a propagovat určitý kultivovaný styl využívání volného času, k němuž ostatně kvalitní vybavení bezesporu patří*.

Symposium ukázalo, že vzrůstá zájem o teoretické i praktické otázky formování volného času a jejich konkrétní aplikace.

Této potřebě však zatím naše sociologická produkce téměř nevychází vstříc. Od roku 1967, kdy vyšla monografie B. Filipcové *Člověk – práce – volný čas*, nebyla publikována krom populárnější koncipovaných prací K. Rychtaříka a F. Zicha a po-

případě shrnujícího článku J. Linhart a J. Vítečkové² žádná syntetičtější práce o teoretických a praktických problémech volného času.

Sborník referátů ze symposia dává za této situace určitou informaci o dosaženém stupni rozvoje této vědní disciplíny u nás, i když problematiku volného času analyzuje poněkud jednostranně, především z hlediska jeho konzumpce. Potvrzuje, že sociologie volného času se v našich podmínkách vyvíjí značně nerovnoměrně. Jestliže teoretické problémy volného času jsou celkem adekvátně řešeny v návaznosti na problematiku způsobu života, pak téměř chybí aplikovaný výzkum, který by přispěl k řešení praktických sociologických problémů při projektování rekreačních zařízení, středisek volného času, jejich vybavení, právě tak jako pedagogických problémů volného času.

Rozvoj takto koncipované sociologie volného času je v současné době jedním ze závažných úkolů naší sociologické fronty. Této problematice by proto měla být věnována větší pozornost i na stránkách odborného tisku.

Jiří Linhart

Mezinárodní symposium o sociálních ukazatelích

Ve dnech 25.—27. září 1978 uspořádala pracovní skupina pro otázky sociálního plánování a prognózování při *Problémové komisi mnohostranné spolupráce akademiků věd socialistických zemí „Vývoj sociální struktury socialistických zemí, sociální plánování a prognózování“* v Bulharsku symposium na téma „*Soustava sociálních ukazatelů jako základ sociálního plánování a prognózování*“. Bezprostředními organizátory konference, která se sešla nedaleko Varny, byly Sociologický ústav BAV, Institut sociálního řízení při ÚV BKS a Centrální institut odborového hnutí BLR. Symposia se účastnilo přes čtyřicet odborníků z BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLR a SSSR; nejpočetnější byly delegace prvních dvou uvedených zemí. Kromě vědeckých a výzkumných pracovišť byly v delegacích některých zemí zastoupeny také stranické, odborové a státní orgány — mezi nimi i orgány státní statistiky.

Volba tématu konference — prvé ze série mezinárodních setkání k aktuálním otázkám sociálního plánování a prognózování, které pracovní skupina hodlá uspořádat — vyjadřuje význam, jenž se v současné době ve všech socialistických zemích rozpracování soustav sociálních ukazatelů přikládá. Pokrok v této oblasti je jedním z důležitých předpokladů zdokonalování soustavy sociálně ekonomických informací i samotného systému sociálně ekonomického řízení. Je to mezi jiným právě nedostatečně rozvinutá metodologie měření, resp. vyjadřování výchozích premis, cílů a efektů sociálního rozvoje, která dosud omezuje možnosti jejich přesnějšího zachycení ve společenských programech a plánech.

Aktuálnost a široké metodologické i aplikační souvislosti tématu se odrazily i v přednesených dvaceti pěti referátech. Ex post (konference sama do sekcí nebo problémových úseků členěna nebyla) je lze rozdělit do pěti skupin, z nichž každá mohla být dobře tématem samostatného setkání. Prvou — a jednu z nejpočetnějších — tvořily příspěvky věnované *obecné teoretické a metodologické problematice sociálních ukazatelů*. Patřil sem především hlavní referát *Teoreticko-metodologické problémy ve výzkumu soustav ukazatelů sociálního plánování a prognózování*, přednesený F. Kuttou (ČSSR). Autor v něm podal stručný historický přehled problému, ukázal význam, který mají pro jeho řešení práce klasiků marxismu-leninismu, zabýval se kritikou buržoazních přístupů a zkušenostmi s užitím sociálních ukazatelů v plánování socialistické společnosti. Podrobněji pak věnoval pozornost nutnosti systematizace a optimalizace ukazatelů, vztahům mezi ukazateli ekonomickými a sociálními, otázkám vyjadřování sociální efektivity a některým aktuálním problémům a požadavkům na konstrukci soustav indikátorů. Obecné metodologie sociálních ukazatelů se týkal i příspěvek I. I. Čangliové (SSSR), podtrhující těsnou spojitost sociálních indikátorů s ukazateli ekonomickými, a vystoupení H. Bergera (NDR), J. Daneckého (PLR), V. Dobrižanova (BLR) a M. Illnera (ČSSR). Zaslouženou pozornost vzbudil brilantní příspěvek akademika E. Matějeva (BLR), zabývající se metodologií sociologické informace z hlediska systémového přístupu a posuzující vzájemné vztahy mezi ekonomickou a sociologickou analýzou.

(2) Rychtařík, K.: *Čas náš vezdejší*. Praha, Naše vojsko 1968. Linhart, J. — Vítečková, J.: *Vývoj pracovní, mimopracovní doby a volného*

času v socialistickém Československu. Sociologický časopis 1975, č. 4. Zich, F.: *Co s volným časem?* Praha, Pressfoto 1978.